

Aantallen en trends van doortrekkende en overwinterende Grote Gele Kwikstaarten tussen Noordwijk en het Westland, Zuid-Holland

Ruud Wielinga

De Grote Gele Kwikstaart is al jaren volop in beweging: in Europa, Nederland én Zuid-Holland. De aantallen doortrekkers in deze provincie nemen toe, terwijl de soort in de afgelopen decennia ook in steeds grotere aantallen in stedelijk gebied overwintert. In 2006 en 2007 zijn zelfs de eerste broedterritoria voor de provincie vastgesteld. In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de trends in de trekbewegingen en het overwinteren langs de Zuid-Hollandse kust van Noordwijk tot en met het Westland.

Grote Gele Kwikstaart, man van het eerste broedpaar in Zuid-Holland, Wollebrand, Naaldwijk, juli 2006 (van der Spek et al. 2008). *Grey Wagtail, male of the first breeding pair in Zuid-Holland, Naaldwijk, July 2006.*

Vincent van der Spek

De Grote Gele Kwikstaart *Motacilla cinerea* komt voor in grote delen van Europa, Azië en Noord-Afrika. De laatste 150 jaar breidde de soort zich vanuit het Midden-Europese kerngebied in noordelijke en noordwestelijke richting uit over Europa. Deze continentale uitbreiding vond eind aan het einde van de twintigste eeuw in Scandinavië nog altijd – in noordwaartse richting – plaats (Kwak 2002). Nederland is vermoedelijk aan het einde van de negentiende eeuw gekoloniseerd. Behoudens enige terugval na strenge winters breidt de soort zich sindsdien uit in ons land (Kwak 2002).

De meest noordelijke broedvogels in Europa zijn echte trekvogels: vooral deze vogels migreren in het najaar gestuwd langs de Hollandse kust. Nederlandse broedvogels zwerven of trekken weg naar België en Noord-Frankrijk, of nog verder (Bijlsma et al. 2001). Deze broedpopulatie vertoont in het winterhalfjaar daarnaast van zuid naar noord binnen ons land in toenemende mate trekgedrag (Kwak 2002). In de traditionele broedgebieden in Limburg en de Achterhoek wordt de plaats van broedvogels' winters in ie-

der geval deels ingenomen door niet-lokale vogels, mogelijk uit België en Duitsland (Bijlsma *et al.* 2001). Vermoedelijk is er sprake van trouw aan overwinteringsplaatsen (Kwak 2002). Een terugvangst van een exemplaar bij Castricum (N-H) op 22 december 2009, op 4 november van het jaar daarvoor op exact dezelfde plek geringd (Richard Reijnders), wijst erop dat dit ook in de kustprovincies het geval is.

Bijlsma *et al.* (2001) vermelden dat de Grote Gele Kwikstaart overwintert langs beken en stroompjes in het oosten en zuiden van het land, maar maken geen melding van overwinteren in stedelijk gebied. Dat is evenwel een al langer bekend maar vermoedelijk als gevolg van zachte winters recent algemener wordend fenomeen. Overwinteren in grotere steden is onder andere beschreven voor Leiden en Haarlem (van Bemmelen 1879, Geelhoed *et al.* 1998), Amsterdam (Koller 1888, Thijsse 1909, 1940, Steenhuizen 1938, Altenburg & van Oers 2003), Den Haag (Albarda 1897, Koch 1934, Roos *et al.* 1995), Utrecht (Alleyn *et al.* 1971, Heunks 2003) en Groningen (Boekema *et al.* 1983).

Langs de Zuid-Hollandse kust wordt sinds medio jaren tachtig op diverse plekken landtrek geteld. Dit artikel geeft allereerst een overzicht van de (toenemende) aantallen doortrekkende Grote Gele Kwikstaarten die zijn vastgesteld bij drie landtrektelposten en van de door Vogelringstation Meijndel te Wassenaar verzamelde ringgegevens. Daarnaast wordt het overwinteren in het heden en verleden tussen Noordwijk en het Westland besproken, inclusief een aantalschatting van de totale winterpopulatie in het gebied in de winter van 2007/08. De herkomst van de doortrekkers en wintergasten wordt besproken aan de hand van terugmeldingen uit de database van het Vogeltrekstation, en tenslotte wordt een mogelijke verklaring gegeven voor de waargenomen toename.

METHODEN

Trektellingen

De gegevens in dit artikel komen van drie in de Zuid-Hollandse zeereep gelegen landtrektelposten: de Puinhoop bij Katwijk aan Zee, de Vulkaan bij Den Haag en de Bloedberg bij Monster. Vogeltrek wordt hier geregistreerd met een telmethodiek waarbij tijd van passage (per kwartier of uur, afhankelijk van de telpost), aantal en trekrichting worden vastgelegd. In dit artikel wordt het jaar verdeeld in voorjaar (1 januari t/m 30 juni) en najaar (1 juli t/m 31 december). Op de Bloedberg en de Vulkaan wordt zowel in voor- als najaar geteld, op de Puinhoop alleen in het najaar.

Tellingen op de Bloedberg en de Vulkaan zijn medio jaren tachtig gestart, die op de Puinhoop in 2004. De hier gebruikte gegevens zijn grotendeels afkomstig uit de database van de website www.trektellen.nl. Van de Bloedberg zijn gegevens hier ingevoerd sinds 2002 en van de Puinhoop

en de Vulkaan sinds 2004. Voor de analyses zijn gegevens tot en met 2007 gebruikt, wat resulteert in totaal ruim 5900 doortrekkende exemplaren. De gegevens van de Vulkaan zijn aangevuld met gegevens uit vogeltrekverslagen op papier over de jaren 1985-87, 1990 en 1995 (alleen najaar). In de verslagen over 1985, 1987 en 1990 zijn alleen de voor- en najaartotalen vermeld. Deze verslagen zijn gebruikt voor het bepalen van jaartotalen, maar niet voor het berekenen van de doortrekmedianen. Ten slotte is voor voorjaarswaarnemingen van de Vulkaan uit 2002 en 2003 de waarnemenrubriek van de website www.vwgdenhaag.nl geraadpleegd. Voor andere jaren zijn de telgegevens niet centraal verzameld en daardoor niet beschikbaar voor analyse. Voor het vergelijken van jaartotalen en dagmaxima met telposten elders in het land is gebruik gemaakt van www.trektellen.nl en Bijlsma *et al.* (2001).

De voorjaarsmediaan is berekend op basis van de gegevens van www.trektellen.nl uit de periode 2002-07 (Bloedberg) en 2004-07 (Vulkaan), handmatig aangevuld met gegevens van de Vulkaan uit 1986, 2002 en 2003. Vanwege de geringe omvang van de voorjaarstrek is gekozen voor deze aanvulling, om het gegevensbestand zo groot mogelijk te maken. De najaarsmediaan is berekend op basis van de gegevens van www.trektellen.nl uit de periode 2002-07 (Bloedberg) en 2004-07 (respectievelijk Puinhoop en Vulkaan).

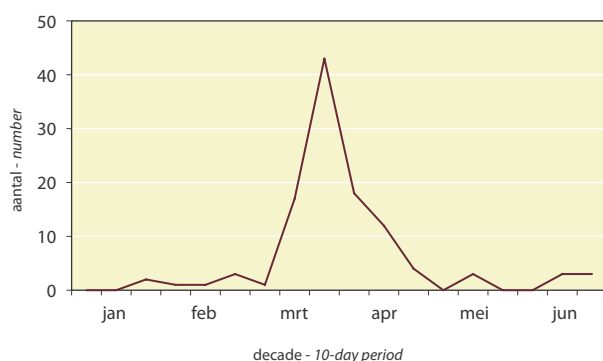
Ringgegevens

Langs de kust tussen Noordwijk en het Westland worden alleen in Meijndel bij Wassenaar Grote Gele Kwikstaarten geringd. De eerste pogingen om de soort te vangen werden door Vogelringstation Meijndel ondernomen in 2002. In dit artikel zijn de vanggegevens gebruikt uit de periode 2002-08. Grote Gele Kwikstaarten worden uitsluitend met het slagnet gevangen. De vogels worden daarbij gelokt met zang. In 2007 is op de slag een modderpoeltje aangelegd, dat een sterke aantrekkingskracht heeft op de trekkende kwikstaarten. Er zijn alleen vangpogingen ondernomen in het najaar, tussen september en november, met de nadruk op de periode half september tot half oktober.

Gegevens over terugmeldingen uit Nederland van elders geringde en uit het buitenland van in Nederland geringde Grote Gele Kwikstaarten (tot en met 2008) zijn ontleend aan de database van het Vogeltrekstation te Heteren. Een deel van deze meldingen betreft vogels geringd in Nederland in de broedtijd, maar het grootste deel is in het najaar gevangen op ringstations langs de Hollandse kust tussen Castricum en Westenschouwen (Z).

Winterwaarnemingen

In de winter van 2007/08 werden waarnemers in het werkgebied tussen Noordwijk en 's Gravenzande via diverse digitale

Figuur 1. Voorjaars trek (aantal waarnemingen per decade) van Grote Gele Kwikstaart langs de Zuid-Hollandse kust, 2002-2007 (N = 114). *Spring migration of Grey Wagtail (birds observed per 10-day period) along the coast of Zuid-Holland, during 2002-2007.*

media verzocht waarnemingen van Grote Gele Kwikstaarten tussen november en februari te melden. Deze gegevens zijn aangevuld met meldingen op de waarnemingenwebsites www.waarnemingen.nl en www.haagsevogels.nl. De gevallen uit Noordwijk zijn aangevuld aan de hand van het lokale waarnemingenoverzicht in De Strandloper (Spierenburg 2007). In 1994/95 (Roos *et al.* 1995) en 2002/03 (V. van der Spek) zijn door een select gezelschap actieve Haagse vogelaars gegevens verzameld van overwinterende Grote Gele Kwikstaarten in en rondom Den Haag. Hierbij werd op enkele dagen actief naar de vogels gezocht. In navolging van Altenburg & van Oers (2003) is gekozen om eenmalige waarnemingen tussen november en februari te tellen als mogelijke winterterritoria en meervoudige als zekere. Om deze data verder te interpreteren zijn de locaties op Google maps ingetekend. Daarmee werden clusters van waarnemingen zichtbaar. Wanneer daarbinnen nooit meer dan één vogel tegelijk werd gezien zijn deze clusters conservatief beschouwd als één territorium.

Tabel 1. Topdagen van trekkende Grote Gele Kwikstaarten op drie telposten langs de kust van Zuid-Holland. *Peak counts of migrating Grey Wagtails at three sites along the coast of Zuid-Holland*

Puinhoop, Katwijk	
4 oktober 2004	52 zuid
19 september 2005	37 zuid
23 september 2005	32 zuid
Vulkaan, Den Haag	
30 september 2002	168 zuid
5 oktober 2004	139 zuid
8 oktober 2006	134 zuid
Bloedberg, Monster	
8 oktober 2006	163 zuid
5 oktober 2004	98 zuid, 1 noord
4 oktober 2004	98 zuid, 1 noord

RESULTATEN

Trektellingen – voorjaar

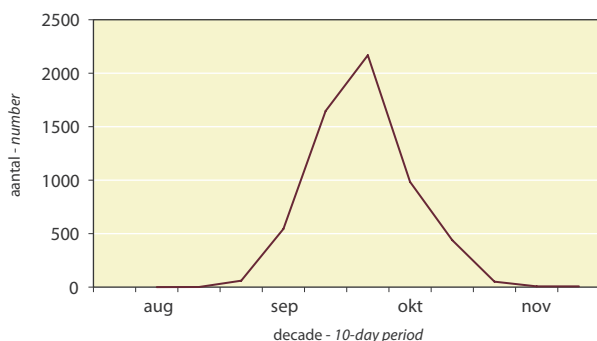
De voorjaars trek in het onderzoeksgebied passeert vrij onopvallend, mede doordat in deze tijd van het jaar geen stuwings langs de kust optreedt. Grote Gele Kwikstaarten zijn in alle voorjaars maanden waargenomen. In de peiljaren zijn op 52 dagen (vijf op de Bloedberg; 47 op de Vulkaan) in totaal 114 Grote Gele Kwikstaarten waargenomen. De piekperiode van de trek lag tussen de tweede decade van maart en de tweede decade van april, wanneer 79% van de voorjaars-trekkers passeerde (figuur 1). De mediane doortrekdatum was 27 maart. Het hoogste dagtotaal was negen exemplaren op 2 april 2006 langs de Vulkaan. In het voorjaar vloog 82% van de vogels in noordelijke richting. Hoe later in het seizoen, hoe meer exemplaren naar zuid vlogen. Opvallend genoeg vertoonde de voorjaars trek langs Breskens in de periode 2000-09 een iets ander beeld, met de piek in maart, vooral in de middelste weken van de maand, een afname in april en een kleine opleving in de eerste helft van mei (www.trektellen.nl, N = 537).

Trektellingen – najaar

In het najaar vindt langs de Zuid-Hollandse kust gestuwde trek plaats. Grote Gele Kwikstaarten zijn in alle najaars maanden waargenomen. De piek van de trek lag tussen de tweede decade van september en de tweede decade van oktober, wanneer 90% van het aantal trekkers passeerde. De mediane doortrekdatum voor de drie telposten gezamenlijk lag op 4 oktober.

Op geen enkele andere telpost in Nederland worden zo veel trekkende Grote Gele Kwikstaarten gezien als langs de Vulkaan en, in mindere mate, de Bloedberg. Ter vergelijking: langs de Nolle bij Vlissingen (Z), waar ook gestuwde trek plaatsvindt, werden in de najaren van 2004-08 in 709 teluren 750 Grote Gele Kwikstaarten geteld; gemiddeld 1.06 per teluur. Langs de Vulkaan waren dat er 3700 in 2906 teluren, ofwel 1.27 per uur. En dat is nog zonder dat wordt gecorrigeerd voor het feit dat op de Nolle nauwelijks of niet wordt geteld in de kwikstaartloze periode van half november tot eind december; tijdens de hoofdtrekperiode ligt het uurgemiddelde bij de Vulkaan dus nog hoger. Ook de landelijke dagrecords zijn in handen van de Bloedberg en de Vulkaan, met als uitschieter 168 naar zuidwest langs de Vulkaan op 30 september 2002 (tabel 1). Bij Katwijk liggen zowel de jaartotalen als de dagmaxima aanzienlijk lager dan bij de telposten in Monster en Den Haag.

Op de Bloedberg en de Vulkaan wordt sinds medio jaren tachtig trek geteld. Daarbij is een toename van het aantal overvliegende Grote Gele Kwikstaarten vastgesteld, zoals voor de Vulkaan te zien is in figuur 3. Vóór de eeuwwisseling was 1995 het beste jaar op de Vulkaan, met 670 najaars trek-

Figuur 2. Najaarstrek (aantal waarnemingen per decade) van Grote Gele Kwikstaart langs de Zuid-Hollandse kust, 1986, 1995 & 2002-2007 (N = 5908). *Autumn migration of Grey Wagtail along the coast of Zuid-Holland, 1986, 1995 & 2002-2007.*

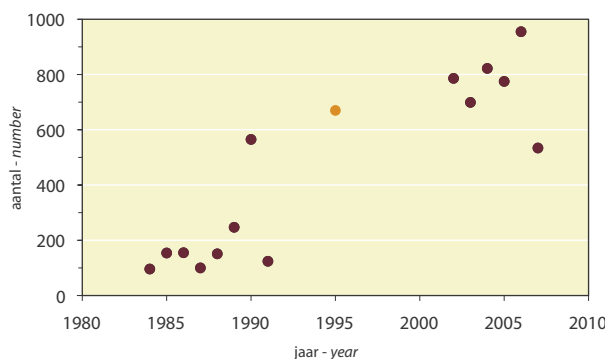
kers en een dagrecord van 87 exemplaren op 30 september. Sinds 2002 zijn echter vele oude dag- en jaarrecords gebroken, terwijl de telintensiteit lager lag dan in de tachtiger jaren: in 1986-87 werden in twee jaar meer uren gemaakt (ca. 3400) dan in de vijf jaren 2004-08 (ca. 2900). De toename uit zich tevens sterk in de uurgemiddelden. In 1986-1987 lag dat op 0.08 vogels per uur, in 1990 op 0.48 en in 2004-2008, zoals vermeld, op 1.27 vogels per uur.

Ringgegevens

In de periode 2002-08 zijn op Vogelringstation Meijndel in totaal 159 Grote Gele Kwikstaarten geringd (tabel 2). De vroegste vangst dateert van 7 september, de laatste van 26 november. De mediane vangdatum lag op 6 oktober. De meeste gegevens (ruim de helft van het totale aantal vangsten) zijn verzameld in 2007 en 2008. Opvallend is dat Grote Gele Kwikstaarten vrijwel uitsluitend in de vroege ochtenduren werden gevangen (vooral in de eerste twee uren na zonsopgang), terwijl overvliegende vogels later op de dag zich lastiger lieten verleiden om poolshoogte te nemen bij de afgespeelde zang. Bij Graspiepers is bijvoorbeeld een

Tabel 2. Jaarlijkse aantallen vangsten van Grote Gele Kwikstaart door Vogelringstation Meijndel. *Annual totals of Grey Wagtail ringed at Meijndel ringing station, Wassenaar.*

jaar year	aantal number
2002	10 geringd
2003	30 geringd, 1 controle
2004	14 geringd
2005	14 geringd
2006	6 geringd
2007	47 geringd, 1 controle
2008	36 geringd
totaal total	159 geringd, 2 controles

Figuur 3. Najaarstotalen van trekkende Grote Gele Kwikstaarten geteld op de Vulkaan, Den Haag. Het totaal voor 1995 omvat alleen de maanden september-november, de overige punten het gehele najaar. *Autumn totals of Grey Wagtails recorded passing the migration counting site at Den Haag. The total for 1995 refers to September-November only.*

omgekeerd patroon te zien. Opvallend is dat goede vangjaren niet samenvielen met goede jaren voor trektellers: zo was het jaar 2006 uitstekend voor de tellers, maar zeer ondermaats voor de ringers, terwijl 2007 een topjaar was voor de ringers, maar niet uitgesproken goed voor de trektellers.

Er zijn geen terugmeldingen van in Meijndel geringde vogels bekend, maar op het ringstation zijn twee elders geringde vogels gecontroleerd. Op 15 oktober 2003 werd een eerstejaars vogel gevangen die maximaal anderhalf uur eerder geringd bleek te zijn door VRS Van Lennep in de Kennerduinen (N-H), hemelsbreed ca. 35 km noordoostelijk van Meijndel. In het traagste geval heeft de vogel 23 km per uur gevlogen voordat hij in Meijndel werd teruggevangen. Op 6 oktober 2007 werd een eerstejaars vogel gevangen die op 29 april van dat jaar als nestjong was geringd te Hellum, Jyl-land, Denemarken, op ruim 1350 km van Meijndel.

Tot en met 2008 zijn 26 elders geringde Grote Gele Kwikstaarten in Nederland aangetroffen en gemeld aan het Vogeltrekstation, en 14 in Nederland geringde vogels teruggemeld uit het buitenland. Deze gegevens laten zien dat de herkomst van de doortrekkers voornamelijk in Scandinavië ligt. Van de 21 vogels die tijdens de najaarstrek (september-oktober) in Nederland werden aangetroffen en in de broedtijd in het buitenland geringd of gemeld kwamen er 14 uit Zweden en vijf uit Noorwegen, en de overige uit Denemarken (hierboven al genoemd), Duitsland (drie), Polen en Groot-Brittannië. Ring- en vindplaatsen buiten de broedtijd van Nederlandse doortrekkers lagen in België (drie, september-oktober), Groot-Brittannië (twee, december-januari) en Duitsland (januari). Grote Gele Kwikstaarten die in de wintermaanden in Nederland zijn gemeld waren afkomstig uit Duitsland (twee geringd in juli) en Zweden (twee, mei en juli). Terugmeldingen van in de broedtijd (april-juli) in Nederland geringde vogels zijn afkomstig uit België (twee in juli en vier in september-november) en Frankrijk (twee, december-januari).

Sjaak Schilperoort

Grote Gele Kwikstaart, eerste kalenderjaar, geringd door VRS Meijndel, Wassenaar, Zuid-Holland, 26 november 2008. *First winter Grey Wagtail, ringed at Meijndel ringing station, 26 November 2008.*

Overwinteraars

Doorgaans komen de eerste overwinteraars al rond de eerste decade van oktober binnen en de laatste vertrekken vaak pas in maart. De hoogste presentie ligt veelal in december. In milde winters zijn vogels alweer vroeg verdwenen (vroeg dispersie, bijvoorbeeld 2006-07), evenals in koude winters. Zo werden in januari 2009 en januari 2010, tijdens de koudste winters sinds 1997, via www.waarneming.nl nauwelijks overwinteraars in Den Haag gemeld. In 'gemiddelde' winters is de presentie het hoogst (eigen waarnemingen, Altenburg & van Oers 2003; Bijlsma *et al.* 2001). De eerste tellingen in Den Haag dateren van de winter van 1994/95 (Roos *et al.* 1995). Toen werden in de periode december tot februari door een beperkt aantal waarnemers op 20 overwinterlocaties 28 exemplaren gevonden (exclusief Voorburg/Leidschendam, maar inclusief Rijswijk). In de winter van 2002/03 zijn op 30 locaties 38 exemplaren vastgesteld (inclusief Voorburg/Leidschendam en Rijswijk). In de winter van 2007/08 werd een recordaantal Grote Gele Kwikstaarten genoteerd. In de gemeente Den Haag werden op 55 verschillende locaties 67 vogels geregistreerd, waarvan twee exemplaren in de buitengebieden. Sommige van deze locaties liggen echter dicht bij elkaar, in een 'cluster' van aaneengeregen waarnemingen. Deze clusters zijn voor een minimumschatting als één overwinteraar gerekend (hoewel

langs het Verversingskanaal een concentratie van minimaal vier vogels aanwezig was). Na deze clustering blijven 45 locaties en 53 exemplaren over. Acht van deze vogels werden maar éénmaal gemeld en derhalve genoteerd als mogelijk winterterritorium. Het minimumaantal winterterritoria bedroeg dus 45-53. Daarbij dient vermeld te worden dat in enkele delen van Den Haag nauwelijks waarnemers actief zijn, met name in het zuiden van de stad.

Uit het dorp Wassenaar kwam geen enkele melding uit de bebouwde kom. Wel overwinterden hier, zoals ook historisch vastgelegd (Waldeck 1965), vogels op de buitenplaatsen: in totaal zaten er zes tot zeven exemplaren in het Wassenaaarse deel van Meijndel en de landgoederengordel. Rijswijk was goed bezet, met 10-14 exemplaren waarvan één of twee in het buitengebied. In de dorpen Monster, Naaldwijk en 's Gravenzande in de gemeente Westland werden 9-12 winterterritoria gemeld. Daarvan lagen drie zekere en één waarschijnlijke in de dorpskernen; de overige kwamen uit het buitengebied. Markant detail is dat Grote Gele Kwikstaarten 's winters geregeld niet alleen rondom, maar ook in de kassen worden waargenomen (Frank van der Knaap). In Noordwijk werd overwinteren voor het eerst vastgesteld aan het einde van de zeventiger jaren. Sinds de jaren negentig is het aantal winterwaarnemingen hier toegenomen, ook in het buitengebied. Ten zuiden van Noordwijk

overwinteren in het buitengebied 9-12 Grote Gele Kwikstaarten (Spierenburg 2007), in het dorp zelf twee tot drie. Het totaal voor Noordwijk komt daarmee uit op 11-15. In dit licht bezien vallen de gemelde aantallen uit Katwijk (vier zekere en twee mogelijke) en Leiden en Oegstgeest (zeven) tegen. In tegenstelling tot wat het beperkte aantal meldingen suggereert zouden Grote Gele Kwikken echter 's winters in Leiden vrij algemeen zijn (Wouter Teunissen). Voorts waren er nog losse meldingen uit Valkenburg en Rijnsburg (twee). Samengevat werden in de winter van 2007/08 in totaal minimaal 89 zekere en 21 mogelijke winterterritoria vastgesteld in de gemeenten tussen Noordwijk en 's Gravenzande.

Grote Gele Kwikstaarten slapen zowel individueel als in groepsverband (Poot *et al.* 1986, Heunks 2003). Voor slaapplekken zijn overhangende takken boven water met een vrije aanvliegroute vereist, waarbij de grootte van het water van ondergeschikt belang is. In Utrecht bedroeg het maximum aantal op één slaapplek 15 exemplaren (Heunks 2003). In Den Haag werd in februari 2005 een slaapplek van minimaal vijf exemplaren gevonden bij de Westermolens (Rinse van der Vliet). In de volgende winters was deze echter niet bezet (eigen waarneming). In Noordwijk-Binnen werd enkele jaren achtereenvolgens waargenomen hoe een individu in de schemering verdween in een grote Klimop *Hedera helix* (Verkade 2001).

DISCUSSIE

Doortrek

In het najaar kan geen enkele andere telpost in Nederland tippen aan de aantallen die langs de Vuurbaak en, in iets mindere mate, de Bloedberg worden waargenomen. De gestuwde trekbanen die langs de Hollandse kust en onder het IJsselmeer door lopen, komen rondom Den Haag samen (o.a. Mostert & Laponder 1988). Dit verklaart de lagere aantallen in Katwijk, waar landelijk gezien de dagmaxima overigens nog altijd behoorlijk zijn.

De soortenkennis van vogelaars is in de afgelopen decennia toegenomen en de optiek verbeterd, maar de Grote Gele Kwikstaart is een opvallende soort, met een opvallende roep, die al in de jaren zeventig en tachtig bekend was bij trektellers (Jacques Ruinaard pers med; Danny Laponder pers med; Hustings *et al.* 2009). Bovendien werden in de beginperiode van het trektellen aanzienlijk meer teluren gemaakt dan in het heden het geval is. De toename van de tijdens trektellingen waargenomen aantallen is daarom reëel te noemen.

De mediane doortrekdata in het najaar berekend op grond van de trek- en ringgegevens verschillen twee dagen (respectievelijk 4 en 6 oktober). Ruim de helft (52%) van de vangsten van de ringbaan stamt echter uit 2007 en 2008, wat de verhoudingen mogelijk scheef heeft getrokken.

Voorts zijn in topjaren voor trektellers (2002, 2004 en 2006) sterke piekdagen geregistreerd (met name bij de Vuurbaak en de Bloedberg) terwijl op deze dagen, ondanks vangpogingen, nauwelijks exemplaren werden gevangen. Mogelijkerwijs is de trekdrang op dergelijke dagen zo groot dat de vogels minder geneigd zijn te landen. Dat heeft invloed op de mediane vangdatum op de ringbaan. Het zou tevens deels de slechte resultaten van ringen in topjaren voor trektellers verklaren (maar niet andersom). Overigens lijkt het alsof de piek van de najaarstrek in Nederland sinds de tachtiger en negentiger jaren naar achteren is geschoven, van eind september naar begin oktober (Hustings *et al.* 2009).

In het voorjaar zijn de aantallen bij de telposten langsvliegende Grote Gele Kwikstaarten veel kleiner dan in het najaar. Behalve door wintersterfte komt dit vooral door het ontbreken van significante stuwings van de trek langs de Hollandse kust in het voorjaar. Overvliegende vogels in juni (in totaal zes exemplaren) hebben vermoedelijk betrekking op vroege dispersie van jongen en niet op voorjaarstrek. De eerste broedsels in Nederland vangen aan in maart, en Grote Gele Kwikken starten vaak een tweede, soms zelfs derde broedsel. De jongen van het eerste legsel zwerven aan het einde van de lente en het begin van de zomer rond (Kwak 2002). Dit zou een verklaring kunnen zijn voor het toenemende aandeel naar het zuiden vliegende vogels later in het voorjaar.

Overwintering

Bijlsma *et al.* (2001) noemen het overwinteren in steden van Grote Gele Kwikstaarten niet. De grinddaken en grachten in steden, waar vaak insecten aanwezig zijn, vormen echter al langer een goed substituum voor het natuurlijke winterbiotoop. In de regio Den Haag werd al in vroeger tijden ten minste incidenteel in stedelijk gebied overwinterd, zo tonen enkele historische bronnen aan. Crèvecoeur (1914) noemt de soort als wintergast. Tolsma (1929) maakt melding van tot maximaal drie overwinteraars die in de jaren 1920 gebruik maakten van een slaapplek op het eiland in de Hofvijver, in het centrum van Den Haag, waar thans nog steeds waarnemingen vandaan komen. Tevens nam hij overdag overwinteraars waar in het Haagse Bos. Koch (1934) vond in de tweede helft van december 1933 een slaapplek met zo'n 10 exemplaren midden in de stad, die in de winter daarvoor ook al in gebruik was. Waldeck (1965) noemt de soort in de Avifauna van 's Gravenhage en omstreken een "zeldzame wintergast (...) langs duinplassen, vijvers en sloten van de buitenplaatsen van Wassenaar, de Waterpartij, vijvers van het Haagse Bos, Clingendael, Ockenburg, het Zuiderpark en het Verversingskanaal".

Het wintervoorkomen van Grote Gele Kwikstaarten in Nederland lijkt sinds de jaren negentig toe te nemen, vooral in Laag-Nederland (o.a. Roos *et al.* 1995, Boele *et al.* 2008). Veel individuele waarnemers die in eerdere jaren al betrok-

Harvey van Diek

Het aantal overwinterende en doortrekkende Grote Gele Kwikstaarten is niet alleen in Zuid-Holland, maar ook elders in Nederland toegenomen, april 2007, Ooijpolder. *Numbers of migratory and wintering Grey Wagtail in the province of Zuid-Holland and The Netherlands have increased considerably in the past decade.*

ken waren bij de gegevensverzameling zagen in de winter van 2007/08 doorgaans meer Grote Gele Kwikstaarten, op meer locaties. Desalniettemin heeft de meer gestructureerde manier van gegevensverzameling in deze winter ongetwijfeld bijgedragen aan het hoge aantal waarnemingen. Hierdoor kan moeilijk een vergelijking gemaakt worden met de winters waarin dat minder systematisch gebeurde (1994/95 en 2002/03). De gegevens van de winter van 2007/08 geven echter wél een beeld van het aantal overwinteraars op dit moment. De Haagse vogelaars waren, zoals eerder aangegeven, echter langer bekend met de soort. De toename lijkt derhalve in ieder geval deels reëel te zijn. Van Grote Gele Kwikstaarten is bekend dat ze strenge winters slecht doorkomen, afhankelijk als ze zijn van open water (Sharrock 1976). De laatste strenge winter van voor het onderzoeksjaar 2007/08 dateerde van meer dan een decade eerder (1996/97), dus mogelijk hangen toegenomen aantallen samen met een betere winteroverleving dankzij een reeks zachte winters. De winter 2007/08 was gunstig (niet te koud) voor een groot aantal overwinteraars.

Bij de schatting van in stedelijk gebied overwinterende aantallen is het een probleem dat grootte en stabiliteit van een territorium vooralsnog niet bekend zijn. Heunks (2003) ging voor de stad Utrecht uit van één overwinterende Grote Gele Kwikstaart per vierkante kilometer stedelijk gebied. Als deze aanname klopt en ook voor de stad Den Haag geldt zou het aantal overwinteraars daarmee op ca. 80 kunnen komen. Wanneer er in de toekomst meer helderheid ontstaat over de grootte van winterterritoria van deze soort, zijn extrapolaties beter mogelijk. Veel zal afhangen van de structuur van het stedelijk habitat (de beschikbaarheid van open water met glooiende oevers, grinddaken met plasjes en dergelijke). Bijlsma et

al. (2001) komen tot een landelijke aantalschatting van 100-500 overwinterende Grote Gele Kwikstaarten; een schatting die gezien diverse recente onderzoeken, waaronder deze, voor het afgelopen decennium naar boven bijgesteld kan worden. Poot (2003) maakte op basis van enkele verschenen artikelen een aantalschatting van overwinteraars in stedelijk gebied voor heel Nederland, en kwam tot niet minder dan 1000-2000 exemplaren. Uiteraard is elke schatting sterk afhankelijk van reeksen milde en koude winters, analoog aan andere wintergevoelige soorten.

CONCLUSIE

Uit deze en andere onderzoeken blijkt dat de totaalschatting van Bijlsma et al. (2001) van overwinterende Grote Gele Kwikstaarten naar boven bijgesteld kan worden: alleen al tussen Noordwijk en het Westland overwinterden minimaal 89-110 exemplaren. Daarbij blijkt het overwinteren geen louter grootstedelijk fenomeen te zijn: ook in kleinere gemeenten wordt in de bebouwde kom overwinterd.

Het aantal doortrekkende en overwinterende Grote Gele Kwikstaarten langs de kust van Zuid-Holland is sinds de jaren tachtig toegenomen. De Nederlandse ringterugmeldingen wijzen erop dat een groot deel van de doortrekkende Grote Gele Kwikstaarten afkomstig is uit Scandinavië (Zweden en Noorwegen), en een kleiner aandeel van zuidelijker en oostelijker herkomst (Denemarken, Duitsland en Polen). Overwinterende vogels waren afkomstig uit Zweden en Duitsland. De toename van het aantal doortrekkers en overwinteraars kan daarom waarschijnlijk worden verklaard door de uitbreiding in NW-Europa, met name in Scandinavië (Kwak 2002). De noordelijke populaties in Europa vertonen trekgedrag en een toename daar zorgt derhalve voor een toename van het aantal trekkers.

DANKWOORD

Gerard Troost (trektellen.nl) heeft allerhande gegevens van doortrekkers langs de Bloedberg, de Puinhoop en de Vulkaan aangeleverd. Het Vogeltrekstation te Heteren stelde de terugmeldingen van in Nederland geringde Grote Gele Kwikken ter beschikking, en Hans Schekkerman en Gerrit Speek hielpen bij de interpretatie daarvan. Richard Reijnders verstreekte informatie over een terugvangst van een Grote Gele Kwikstaart in Castricum. Jacco Duindam verstreekte informatie over het Westland, VRS Meijndel over aldaar geringde vogels, Ruud Altenburg, Martin Poot en Peter Spierenburg droegen bronnen aan over de respectievelijke situaties in en om Amsterdam, Utrecht en Noordwijk en Jacques Ruinaard voorzag mij van historische bronnen en wierp, evenals Martin Poot, Wouter Teunissen en Rinse van der Vliet, een kritische blik op het concept van dit artikel.

Tenslotte wil ik alle waarnemers bedanken die winterdata hebben verzameld en mijn jarenlange gezeur over Grote Gele Kwikstaarten altijd positief hebben opgepakt.

LITERATUUR

- Albarda H. 1897. Aves Neerlandicae. Naamlijst van Nederlandsche Vogels. Meijer & Schaafsma, Leeuwarden.
- Alley W.F., L.M.J. van den Bergh, S. Braaksma, Th.J.F.A. ter Haar, D.A. Jonkers, H.N. Leys & J. van der Straaten 1971. Avifauna van Midden-Nederland. Van Gorcum, Assen.
- Altenburg R.G.M. & J.H. van Oers 2003. De Grote Gele Kwikstaart als doortrekker en wintergast in de regio Groot-Amsterdam. De Gierzwaluw 41: 19-29.
- van Bemmelen A.A. 1879. In: Verslag van de buitengewone wetenschappelijke vergadering der Nedeerlandsche Dierkundige Vereeniging, gehouden te Leiden 21 december 1878. Tijdschrift Nederlandsche Dierkundige Vereeniging IV: ixix-civ.
- Boekema F.J., P. Glas & J.B. Hulscher 1983. Vogels van de provincie Groningen. Wolters-Noordhoff / Bouma's Boekhuis, Groningen.
- Boele A., F. Hustings, K. Koffijberg, C. van Turnhout & C. Plate. Populatietrends van terrestrische wintervogels in 1980-2006: habitat, trekgedrag en verschillen tussen Hoog- en Laag-Nederland. Limosa 81: 50-61.
- Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland. Avifauna van Nederland 2. GMB Uitgeverij/KNNV uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Crèvecoeur A. 1914. Avifauna van Den Haag en Omstreken. Jaarbericht Club van Nederlandse Vogelkundigen 4: 33-61.
- Elzerman S. 2007. Sociaal overnachtende Grote Gele Kwikstaarten in Hendrik-Ido-Ambacht. Limosa 80: 26-31.
- Geelhoed S., H. Groot, E. van Huijssteeden, G. Van Leeuwen & P. de Nobel (red.) 1998. Vogels in het landschap van Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer. Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland / KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Glutz von Blotzheim U.N. & K.M. Bauer 1985. Handbuch der Vögel Mitteleuropas, Band 10/II. Aula-Verlag, Wiesbaden.
- Heunks E. 2003. Overwinterende Grote Gele Kwikstaarten in Utrechtstad en omgeving; een eerste schatting. De Kruisbek 46: 28-34.
- Hustings F., A. Boele & G. Troost 2009. Verandering in de najaarstrek van Huizswaluw en Grote Gele Kwikstaart. SOVON-Nieuws 22: 12-14.
- Koch J.C. 1934. Slaapplaats van de groote gele kwikstaart, *Motacilla c. cinerea* Tunst., midden in de stad. Orgaan Club Nederlandsche Vogelkundigen 6: 119.
- Koller H. 1888. Naamlijst van in Nederland in den vrijen natuurstaat waargenomen vogels. Feestnummer van Bijdragen tot de Dierkunde, t.g.v. het 50 jarig bestaan van het Zoölogisch Genootschap Natura Artis Magistra te Amsterdam. Zoölogisch Genootschap Natura Artis Magistra, Amsterdam.
- Kwak R. 2002. Grote Gele Kwikstaart *Motacilla cinerea*. In: F. Hustings & J.W. Vergeer (red), Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS-Nederland, Leiden.
- Mostert K. & D. Laponder 1988. Opmerkelijke vogeltrek tijdens oostelijke winden in najaar 1987, Monster en Westduinpark (Den Haag). Het Vogeljaar 36: 204-213.
- Mostert K. & D. Laponder, M. Roos & V. van der Spek 2001. Gestuwde vogeltrek langs Den Haag en Monster in 1986. Gepubliceerd op www.vgwdenhaag.nl.
- Poot M. 2003. Het overwinteren van Grote Gele Kwikstaarten in steden op landelijke schaal. De Kruisbek 46: 35-38.
- Poot M., F. Engelen & M. Siebes 1986. Het gezamenlijk overnachten van Grote Gele Kwikstaarten *Montacilla cinerea*. Limosa 59: 93-94.
- Roos M., V. van der Spek & J. Stuut 1995. Overwinterende Grote Gele Kwikstaarten in Den Haag. De Wulp 26: 6-8.
- Sharrock J.T.R. 1976. The Atlas of Breeding Birds in Britain and Ireland. Poyser, Berkhamsted.
- van der Spek V., J. Duindam & T. van Schie 2008. Grote Gele Kwikstaart nieuwe broedvogel in Zuid-Holland. Limosa 81: 92-93.
- Spierenburg P. 2007. Opvallende waarnemingen januari-maart 2007. De Strandloper 39: 22-23.
- Thijssse J.P. 1909. Winter. Bakkerij 'de Ruijter' der firma Verkade, Zaandam.
- Thijssse J.P. 1940. Uit de Waarnemer. De Levende Natuur 45: 31.
- Tolsma W. 1929. 's-Gravenhage als vogelstad. Leopold, Den Haag.
- Verkade H. 2001. Overwinterende Grote Gele Kwikstaarten in Noordwijk-Binnen. De Strandloper 2001: 28-29.
- Waldeck K. 1965. Avifauna van 's-Gravenhage en Omstreken. Vereniging voor Vogelbescherming 's-Gravenhage en omstreken, Den Haag.

Vincent van der Spek, Acaciastraat 212, 2565 KJ Den Haag; vincent@vgwdenhaag.nl

Migration and wintering of Grey Wagtail *Motacilla cinerea* along the coast of Zuid-Holland

Grey Wagtails breed widespread throughout Europe, and have probably colonised The Netherlands from Central Europe in the late 19th century. Since then the distribution was mostly limited to the eastern and southern parts of the country, but the species continues to spread westwards. In the coastal province of Zuid-Holland numbers have also increased, both during migration (Figs 1-2, Table 1) and in winter (and as a rare breeding bird). This is a fairly recent phenomenon, and this article describes the (increasing) trend in numbers of Grey Wagtails during the migration and wintering periods. Dutch ringing recoveries show that migrant and

wintering grey Wagtails mostly originate from Scandinavia (particularly Sweden and Norway), with a smaller proportion from more southerly populations from Denmark to Poland. Dutch breeding birds seem to winter southwest of their breeding areas. Wintering of Grey Wagtails in urban environments seems to be a relatively new development, and an estimate of the wintering population in a part of coastal Zuid-Holland is given. It is postulated that the increase of both migrant and wintering Grey Wagtails is due to the continuing expansion of the migratory northern European populations.